

Az ismeretlen út

(A lehet és a nem lehet)

1

Az irodalom olyan folyamat, amelyben önmagát valósítja meg az ember. Ha ír, azzal óriási kockázatot vállal magára. Világ-kiszolgáltatottja lesz haláláig, és azon is túl! Vagyis – igen! – (olyan) többszörösen összetett mondat, amely kiegészítések nélkül vállalható – a születés pillanatától a mindenségéig távozás egyszerűségét beteljesítve. Ez igen bonyolultnak tűnik, holott *a legegyszerűbb emberi történet*.

Akárhány létező és nem-létező temető
halmai és fejfái adják rá a sokmillió éves
bizonyítékot az elmúltak
megnevezhetetlenségében
Benne éltem e folyamat sodrásában
létezésem minden pillanatával
Vagyis egész eddigi életemben
– nagyratörő a jelző – erről igyekeztem
egyféle lehetséges számadást megfogalmazni
És ma és itt nem az én dolgom
hogy ebből mit és mennyit sikerült megvalósítani
s hogy annak értéke és használhatósága
most mennyit ér
Valamit ér-e egyáltalán?!

***

Az Ismeretlen út az első lépés, mely a „se nem vers, se nem próza” kuszaságát mutatja. Ez azonban csak részben igaz, mert egy folyamat nagyon távoli poétikai visszavetítését kíséreltem meg a lehetséges és elképzelt folyamat okán.

Lássuk hát, hogy miről is van szó! Lezártam a *Feljegyzések elmenőben* c. naplót, azzal, hogy a külső és a belső események-történések leírását már nem sok mindennel gyarapíthatom. Ugyanakkor azt is leírtam, hogy a „folytatás valami-

lyen módját kitalálom”. S mivel az „öregséget” nem találtam *betegségnek*, úgy gondoltam, hogy az lehet akár *egy új irodalmi műfaj is*.

Nem napló, nem vers, nem széppróza, de nem is filozófia.

Hanem ez az egész *együtt!*

Ma pedig már azt hiszem, hogy a „létezés műfaját” kellene megteremtennem, mert – s ezt már többször leírtam – az írás maga a *létezés*. A létezés értelmét pedig a halál teljesíti be. Hát odáig kellene kitaranom ebben az elképzelt, új műfajban, ezen az *ismeretlen úton*.

Január ege tele van reménységgel.

***

Ha azt írom ide, hogy a „a járomszög és a parallelizmus membrorum között létezik valamilyen összefüggés”, akkor némelyek esetleg azt hihetik, hogy vénségemre eltévedtem az irodalom és a nyelv bozótosaiban... Holott R. Jakobson *Hang – Jel – Vers* c. remek munkájában olvasható, hogy „A legelső paralell rendszer (...) a bibliai »parallelizmus membrorum« (a tagok párhuzamossága) volt”, amit Robert Lowth püspök fedezett fel Ézsaiás könyvének fordítását követően 1778-ban. Ő alkalmazta a párhuzamosságot elsőként a poétikában. „Egy vers vagy verssor – írja – valamely másikkal való megfelelést nevezem párhuzamosságnak.”

E mondat felett eltöprenghetnék akár néhány napot is, hiszen lényegében ez a tény adta és adja minden alkotás folytathatóságát. Hogy miként, azt megkísérlem kibontani az alább következő sorokban, vagy részletekben, ahogy az elmúlt több mint nyolcvan esztendőmben megéltem, előbb ösztönösen, később pedig már tudatosan – s volt, amikor sikerült, de voltak kudarcaim is. Mert a kettő együtt jár: a gondolatban ott a gond, a gondban pedig a gondolat.

Ézsaiás 3. könyvének két versszaka legyen példa iménti állításomra:

11. Mondjátok az igaznak, hogy jól leszen dolga, mert cselekedeteik gyümölcseivel élnek.

12. Jaj a gonosznak, gonoszul lesz a dolga mert kezeinek a cselekedete szerint űzetnek ki.

***

A második világháború idején egy kerek hónapig voltam első osztályos diák szülőfalumban, Búcsón. (Itt most kihagyok legalább százoldalnyi történelmet a jogfosztottság édenéről, a kitelepítések hóviharairól, a marhavagonok fagyos gyalázataról, akkori valóságunkról – mai történelmünkéről.)

Aztán ott folytatom, hogy édesanyám iskolás korából megőrizte a palatábláját, s mellé néhány palavesszőt is. A mai számítógépes világban meg se próbálom e két eszköz jelentőségét összefoglalni. A lényeg, hogy a palatáblára a palavesszővel

írni lehetett, s ha kellett, egy kicsi nedves szivaccsal a táblán lévő szöveget letöröltem, és „tisztá lappal” kezdhettem újra az írást. Merthogy korábban már eljártam Nagy Lajos nyugalmazott rektor úr Rozmaring utcai „magántanodájába” néhányad magammal. Neki köszönhetem az „egyszeregyet”. (Csak úgy mellékesen: megérdemelte egy emléktáblát ezért a nem akármilyen vállalásáért!)

Később kötelezően szlovák iskolában jártam, Rovny igazgató úr osztályába, legalább ötvened magammal. A háború hónapjaiban lóistállónk szolgált iskolául, s a lovak után maradt padló-bűz még annyi hónap múltával is feltört. Az igazgató úr minden reggel minket, magyar reformátusokat igyekezett megtanítani a „keresztvetés” tudományára – sikertelenül. Ellenben az igazgató úr fia, akit mi Tibinonak neveztünk, napok alatt megtanult – katolikus létere – magyarul káromkodni!

***

Azokban az embertelen években, ahogy anyám palatábláján megismertem az ábécét, folyamatosan olvastam és – igen! – verseket írtam. Anyai nagybátyám, Soóky Lajos túlélte a Don-kanyart, és évek múltával, amikor megkérdeztem tőle, milyen volt az „ottani háború”, egymondatos összefoglalója ennyi volt: „aki ott megállt, az önmaga jégszobrává változott”. Aki ismeri Jány Gusztáv parancsát, velem együtt tudja, hogy annak lényege az és annyi volt, hogy aki meghátrál az „a helyszínen felkoncolandó”.

Szóval ennek a nagybátyámnak volt egy „lúdkosár” tízfilléres regénye. Akkor, olvasva azokat, azt hittem, hogy ez az irodalom. Sok időmbe telt, amíg felismertem, hogy van egy másik is. Ez pedig akkor derült ki, amikor a ponyvaregények elfogytak, és a mestergerendáról „kölcsonvettem” a nagy – legalább ötakilós – családi Bibliát, és nekifogtam Mózes első könyvének, megtudni valamit a *teremtésről*: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet...”

És innen érkeztem el hosszú évtizedek során Robert Lowth felismeréséig a párhuzamosok szerepéről a poétikában. Tudni való tehát, hogy „Kezdetben vala az Íge...” És, mert volt több énekeskönyvünk is, hát beleszerettem Szenczi Molnár Albert csodálatos szövegeibe is. De két évig alig jártam iskolába...

Dolgoztam otthon, megtanultam kapálni, palántákat nevelni, arattam marokszedőként apámmal, és napszámba jártam a „partizánské statky”-ra, – az államosított egyházi birtokokra cukorrépat „egyelni”, meg dohányt törni-fűzni-aggatni a Botka pusztára vagy a Peresire.

És az, hogy nem reformátusokhoz méltóan, térdepelve egyeltük a cukorrépa-palántákat, a tábla végét az üde-zöld cukorrépa-palánták *párhuzamosai* jelölték, előttem és mögöttem a bodrozódó étellel... Akárha olvasni is lehetett élő rezzenéseikből. De ugyanilyen szépséget sugalltak az óriási dohányszárító hodályokban a zsinórokra felfűzött dohánylevelek kimérhető, pontos párhuzamai is!

Valami *közös rendszert* sejtettem ezekben az önmagukat ismétlő *látványokban*. És rendet.

Annak ellenére, hogy a dohánylevelek „zsírjánál” semmi keserűbb nincs a világon.

Akinek vannak emlékei a nyers dohánynyal való munkáról, az velem együtt tudja, hogy ha csupasz kézzel viszi a szájához az ételt, a dohányzósír keserű volta miatt kifordul a szájából az étel. És tudni való, hogy nyers dohányt fűzni kesztyűben nem lehet!

***

Például a járomszöget ismertem, szerepét és használatát – hasznosságát is – tudtam. A járom két – alsó és felső – részét fogta össze. Az igavonó tinó, vagy igás ökör nyakáról így nem esett le a járom. Ma már nem biztos, hogy tíz negyvenév alatti magyar ifjú helyes választ adna-e a járomszög gyakorlati szerepéről.

Feltehetően ugyanolyan bizonytalan lehetne, amilyen én is voltam, amikor először találkoztam a „tagok párhuzamosságával”, a *parallelismus membrorum*mal, holott létezésükhöz, valójukhoz mindennap közöm volt. Például az eketaliga nagyobbik kereke a mély barázdában, ahogy szántáskor a barázdák egymásra fordulnak, és az egymás mellé forduló barázdák hullámai az egész szántóföldet párhuzamosakká szépítik...

Meglehet, a vers is hasonlóan változik – az első, nyers fogalmazványt követően. Próbára tehát egy rögtönzés:

hogyan látható legyen a táj
a peresi dülő lankás szántói
csupasz tarlók aratás után itt-ott
néhány maradék búza-szár
kék szarkaláb hajlong a szélben
odébb a fák alatt az ökrös-szekér
s „akik” vontatják két frissen betört
tinó kérődzve várja
hogyan a habzó „ökör-nyál”
lassan tovaszálljon a bokrok közé
s az eketaliga s az eke még a szekéren
csend volna, de néha felsuhognak
a dülő-végi öreg akácok
én pedig állok az árokszélen
a bizonytalanság árnyai alatt

Paralellák – az irodalomban és a természetben

A paralellák bizonyosságát a versben – az irodalomban – nem volt nehéz számomra értelmezni, hiszen balladáink, népdalaink-meséink szerkezete, szervezettsége, csak azoké, amelyeket édesanyámtól tanultam, például a Rózsa Sándorról szólók egyike, elvitathatatlanul bizonyítja.

Nem megyek én már haza,
 Nem megyek én már haza.
 Elmegyek a Bakonyba,
 Ott lesz nekem lakásom
 Ott lesz nekem lakásom
 Kilenc betyár pajtásom
 Édesanyám kedvesem
 Édesanyám kedvesem
 Van-e ingem szennyesen
 Van-e ingem szennyesen...

És így tovább, sokféle változatban. De ha a *Ködölik a Mátra* cíművel folytatom, – Ködölik a Mátra, eső akar lenni, // Korog a manga-nyáj, haza akar menni..., és így tovább, a sorismétlődések vitathatatlaná tették. Mint olvasható, a verssorok ismétlődése a *folytatás* és a *folytathatóság* lehetőségét biztosítja. És több változatot is ide másolhatnék még.

Igazából az a lényeg, hogy ez a törvényszerű ismétlődés már ott van az ó-kínai költészetben, az orosz bilinákban, az ógörög költészetben, a Kalevalában, s a balladáinkban, népdalainkban is számlálhatlanul. De a műköltészet is él vele. Csak példának: Puskin csodálatos altatódalából: „Szpi mlágyenec mój prekrásznj, bájuski baju, tyíko szmotrity meszjac jasznj kalibel tvaju...” (Aludjál csak szép gyermekem, stb.)

Azt hiszem, nincs értelme tovább sorolni a paralellák irodalomban meglévő óriási szerepét – visszafelé, hiszen csak annak van értelme és értéke, *ami folytatható!*

Lowth püspök úr azonban csak a költészetre vonatkoztatta ezt a különös és vitathatatlan *csodát*, ami engem elvezetett – és ez nem dicsekvés! – az élővilág, e földi mindenség szinte megszámlálhatatlan élő, létező, termő és folyamatosan megújuló, megszámlálhatatlan párhuzamosához...

Ha felemelem a fejem, egy óriási hársfára és két hasonlóan óriás diófára látok. Így ránézve is kortársaim lehetnek... Időnként a Kanyapta patak felől érkező vi-

harok idején a három közül akármelyik rádőlhet a házunkra, földig rombolva azt. A hárs, így ránézve 20-30 méter magas lehet, s amikor virágzik, tele a környék édeskés hársfaillattal. Nos, ahogy a versbéli paralellák ismétlődéseit nézem, a hársfa nagyságát, erejét, termőképességét a vastag kéreg alatt, a gyökerektől a legmagasabb ágakig élő-eleven kapillárisok párhuzamosai táplálják – viszik a tápanyagokat a földmélyből a gyökereken át a csúcsig.

Növesztve új ágakat, leveleket, virágokat évtizedeken át, fáradhatatlanul, nyár melegét, téli fagyokat szinte semmibe véve, ahogy a mellette lévő két diófa is. De változatlan szorgalommal ezt teszi az egresbokor is, a csodás gyümölcsöt hozó meggy- és almafa is. Alig pár lépésre innen, az országút túloldalán pedig, le a Kanyaptáig, óriási napraforgótábla, sok ezernyi Van Gogh aranszínű virágtenyegre vet óceánhoz méltó hullámokat... S a napraforgó szálak „paralellái” itt már szinte hasonlítottak a balladák történeteit tovább adó ismétléseire, bár egy népes seregélyraj szárnyalása időnként elsodorja a napraforgótábla hangjait...

Bevallhatom – így, külön sorban –, hogy megpróbáltam *ezt az egészet* összefogni verssé, ami persze kudarcba fulladt.

A földi világ paralell-csúcsát azonban nem csak a növények alkotják, de az egész továbbmondhatóságát az emberi társadalom – a nő és a férfi –, az állatvilág további része, a hímek és a nőstények – ott keringenek-szolgálnak a véredények paralelláiban, az aortákban és a vénákban, évtizedeken át. Szinte igazából nincs is valós képünk arról, hogy mi minden történik bennünk, velünk és általunk..

Kétszer léphettem bele a Csendes-óceán vizébe. Először azon a vidéken, ahol Márai Sándor is többször megfordult, Los Angeles táján. Hideg volt már az idő, ám lesz, ami lesz, feltúrtem a nadrágom szárát, és beleléptem az óceán vizébe, amely fölé Márai szerint egy óriási üvegkupola borul. Három tenger-csiszolta, fehér éreztű követ hoztam haza magamnak emlékül, megvannak ma is.

Másodjára három héttel később, jó háromezer kilométerrel északabbra, a kanadai határ közelében, Oregon államban láthattam újra, méghozzá egy igazi őserdei partszakaszon. *A Két óceán között* c. útinaplómban erről egyebek között ezt írtam le: „A Pacific újra – csak pár ezer kilométerrel északabbra. Odafelé láthattam Amerika legöregebb fenyőóriását – tudományos neve Sequoia Gigantica... Hétszáz éves, hetven méter magas és törzsének körmérete negyven méter. Alagút vezet át rajta, autók járnak alatta...”

Oregon állam címerfája, meglehet, a földkerekség legidősebb élőlény, és gyökere, törzse, levélzete, termése ugyanabban a rendszerben működik – él és terem, mint az én előbb említett óriás-hársfám, vagy az éppen érett dióit hullató diófám is.

Meggyőződésem ezért, hogy Robert Lowth püspök felismerése a paralellák szerepéről, tökéletesen vonatkoztatható minden földi élőlényre – növényekre, állatokra és emberekre egyaránt.

Az egyetemes földi tápláléklánc szállításának ugyanúgy a *folytatás folyamatos* „lehetőségét” biztosítja, akárcsak a *költészet* meg- és felismert paralellái!

Oregon állam erdejének legfőbb díszje, a Sequoia, ennek a *csodának* a lényegét demonstrálja.

Hogy közben el ne feledjem: a Feridun és fiai ezzel zárul:

Csak egy boldogság vár szolgára, királyra:
Ha jótettek révén emlékeznek rája!

(Radó A. fordítása)

A Sequoia bolygónk ma ismert legöregebb élőlénye, fája.

A Feridun és fiai című perzsa hőseposz több mint háromezer éves!

Így hát van némi esély a folytatásra...

Még nekem is!

Talán...

